

CONCEPCIÓ I FUNCIO SOCIAL DE LA HISTÒRIA SEGONS ESTEVE DE CORBERA (1563-1633?) I FRANCESC DE MONTCADA (1586-1635)

Xavier Baró i Queralt

INTRODUCCIÓ

En un assaig traduït recentment al castellà, Reinhart Koselleck ha retinut, seguint el model de Ciceró, dues preguntes bàsiques que tradicionalment ha tractat de respondre la historiografia: què succeí i com (i per què) s'hi arribà.¹ Certament, al llarg dels més de vint-i-cinc segles d'existència, la història –el text històric– ha estat escrita amb funcions i usos ben diversos. En aquesta comunicació pretenem estudiar la funció social de la història en la Catalunya moderna. Concretament, el nostre objectiu és conèixer i aprofundir en l'estudi de la concepció de la història que tingueren dos historiadors del segle XVII: Esteve de Corbera i Francesc de Montcada.

Cal, en primer lloc, justificar la tria, tant pel que fa als autors com pel que fa al període històric escollit. Els autors seleccionats en aquesta ocasió són de la primera meitat del segle XVII. Per tal d'apreciar continuïtats (i discontinuïtats) en l'evolució de la historiografia del període, ens ha semblat oportú aturar-nos abans del conflicte de 1640, ja que suposa un veritable punt d'inflexió no tan sols en els àmbits polític i econòmic, sinó

1. Reinhart KOSELLECK, *Los estratos del tiempo: estudios sobre la historia*, Barcelona, Buenos Aires i Mèxic, 2001, p. 58.

també en els àmbits social, cultural i, per tant, també historiogràfic. D'altra banda, de la llarga nòmina d'autors que escriuen història en aquell període, hem triat un autor que escriu una història general de Catalunya (Esteve de Corbera) i un home vinculat a la cort però també historiador (Francesc de Montcada) que s'aproxima a uns fets exòtics i allunyats en aquell moment (la presència de catalans i aragonesos a l'Imperi bizantí). D'aquesta manera i assumint que en aquesta ocasió deixem de banda, entre d'altres, l'alt gruix d'historiadors eclesiàstics,² creiem que es pot presentar una certa visió globalitzadora, tot assumint, cal repetir-ho, els límits d'aquesta recerca.

Pel que fa a les fonts, a més de les primàries (*Cataluña Ilustrada*, de Corbera, i *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, de Montcada), ens hem basat en altres obres coetànies que ens permeten contextualitzar el pensament historiogràfic del període i en l'extensa bibliografia generada pels especialistes en història de la cultura i de la historiografia en l'època moderna.

CONCEPCIÓ I FUNCIO SOCIAL DE LA HISTÒRIA: DES DELS INICIS FINS AL SEGLE XVII

No diem res de nou si afirmem la historicitat de l'ésser humà. Aquest ha sentit la necessitat de recordar els temps passats, tal com testimonien exemples ben diferents de l'època antiga, tant de tipus oral com de tipus escrit.³ Des del mateix moment en què neix el text històric, apareixen les primeres reflexions sobre quina funció ha de tenir aquest. D'altra banda, és simptomàtic que la història, tal com s'entén avui en dia, aparegués quan es consolidà el pas de mite al logos (λόγος), quan es començaren a abandonar les interpretacions mitològiques i començaren a aparèixer els plantejaments racionals. Ara bé, ja des d'aquell moment, la història es contemplà de manera ben diferent. Així, Heròdot (485-425 aC), considerat el *pare de la història*, creia que la història servia per evitar que els fets pretè-

2. Aquesta qüestió, així com la dels historiadors que escrivien sobre el conflicte de 1640, tenim previst treballar-les en la nostra tesi doctoral, dirigida pel doctor Fernando Sánchez-Marcos.

3. A Egipte i Babilònia trobem llistats de reis, que tenen la funció de legitimar el poder i també la de servir com a sistema de datació. En l'Antic Testament (per exemple, al Deuteronomi, 32, 7; Cohèlet, 3, 11), la consciència del passat es troba també explícitament lligada a la religió.

rits caiguessin en oblit i, a més, que a partir del relat històric es podien conèixer realitats d'altres pobles *diferents* al grec.⁴ Per la seva banda, Tucídides (460-395 aC), en la seva *Història de la Guerra del Peloponès*, narra fets molt propers en el temps, cosa que fa eliminant aspectes etnogràfics i centrant-se en els polítics, els militars i els constitucionals. Com bé ha remarcat Moradiellos,⁵ el relat de Tucídides és, però, més versemblant que vertader, sobretot quan inclou suposats discursos pronunciats per líders i governants polítics. Aquí sorgeix una nova faceta de Clio, àmpliament explotada per la civilització romana i que encara es mantenia al segle XVII: la història s'apropa a la retòrica; el discurs històric, deixant de banda la seva versemblança, ha d'ésser atractiu al lector (o oient) del relat històric. En aquest punt, el filòsof Aristòtil (384-322 aC), en la seva *Poètica*, creu que la història és un gènere menys noble que la poesia, perquè la història sovint esdevé la ciència d'allò que és particular, mentre que la poesia pot expressar pensaments i reflexions de caire més universal.⁶ D'aquesta manera, ja al segle IV aC sorgeix el debat sobre la funció social que ha de tenir la història, qüestionada per Aristòtil perquè no ofereix plantejaments universalitzables. Tal com veurem posteriorment, també serà qüestionada al segle XVII perquè no ofereix veritats empíriques (o demostrables científicament). Quina ha de ser, doncs, la funció social de la història? Per als historiadors romans, es juxtaposen diverses concepcions, ja sigui la de no permetre que els fets pretèrits caiguin en oblit (Salusti), ja siguin funcions retòriques (Ciceró), ètiques (sorgeix aquí la concepció de la història com a *magistra vitae*, analitzada de manera detallada per Kosselleck)⁷ o polítiques i/o morals (en aquest cas, cal recordar l'àmplia influència que exercí al llarg de l'època moderna l'obra de Tàcit).⁸ Amb l'aparició del cristianisme es qüestiona la visió cíclica de la història de cultures

4. HERÓDOTO, *Historias*, Barcelona, 1960, p. 8.

5. ENRIQUE MORADIELLOS, *Las caras de Clio: Introducción a la Historia y a la Historiografía*, Oviedo, 1992, p. 57.

6. ARISTÓTELES, *Poética*, Barcelona, 1996, p. 249 i seg.

7. Reinhard KOSELLECK, *Futuro pasado: Para una semántica de los tiempos históricos*, Barcelona, Buenos Aires i Mèxic, 1993, p. 41-66.

8. Sobre el tacitisme a Espanya, vegeu F. SANMARTÍ, *Tácito en España*, Barcelona, 1951; Antonio ESPINO LÓPEZ, «La biblioteca de don Joaquim Setantí: las lecturas de un tacitista catalán», *Bulletin Hispanique*, vol. CII (2001), n. 1, p. 43-74; Luis JIMÉNEZ MORENO, «La visión del mundo y de la vida en espíritu barroco», a Manuel MACEIRAS FAFIÁN (ed.), *Pensamiento filosófico español*, vol. II, *Del Barroco a nuestros días*, Madrid, 2002, esp. p. 54-57.

pretèrites, i sant Agustí (*La ciutat de Déu*) consolida la visió lineal, tot esperant la nova vinguda del Messies.⁹ La interpretació de la història esdevé clarament teleològica, i la lectura dels fets pretèrits es fa sobretot en funció d'aquesta realitat.¹⁰ L'edat mitjana, curulla, doncs, d'una perspectiva teleològica cristiana (i catòlica, en la mesura que és universal), també veu néixer les obres que exalten les monarquies i les dinasties regnants.

Com ja és ben sabut, el Renaixement comporta l'aparició de la crítica històrica. En aquest sentit, historiadors com Lorenzo Valla o els representants de la *història perfecta* (Jean Bodin i el seu *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, Lancelot de la Popelinière i la *Història de les històries*) aporten elements d'un rigor gairebé científic a la lectura dels temps pretèrits.¹¹

Arribats ja al segle XVII, el panorama varia substancialment. És el moment de la revolució científica, de l'avenç tècnic i científic, que es considera que es pot (o s'hauria de poder) aplicar a tots els àmbits del coneixement humà. La història és atacada per filòsofs i científics (Descartes, Pascal, Malebranche) que qüestionen o menystenen les aportacions epistemològiques que es poden derivar d'un tipus de coneixement que no aporta veritats incontrovertibles.¹² Quina funció social, doncs, es pot assignar a la història en el segle dels científics?

9. Tot i això, alguns teòrics de la història han qüestionat que es pugui parlar de dues visions de la història contraposades, ja que en un i altre plantejament intervindrien elements complementaris. Sobre aquest aspecte, vegeu Arnaldo MOMIGLIANO, «Time in Ancient Historiography», *History and Theory*, núm. 6 (1966), p. 1-23, i, més recentment, Reinhart KOSELLECK, *Los estratos del tiempo*, p. 35 i seg.
10. Vegeu una visió de la historiografia medieval a Emilio MITRE FERNÁNDEZ, *Historiografía y mentalidades históricas en la Europa medieval*, Madrid, 1982; «La historiografía sobre la Edad Media», a José ANDRÉS-GALLEGO (coord.), *Historia de la historiografía española*, Madrid, 1999, p. 67-115; Carmen ORCASTEGUI i Esteban SARASA, *La historia en la Edad Media: Historiografía e historiadores en Europa Occidental: siglos V-XIII*, Madrid, 1991.
11. Sobre la *història perfecta*, vegeu Claude-Gilbert DUBOIS, *La conception de l'histoire en France au XVI siècle (1560-1610)*, París, 1977; G. HUPPERT, *The Idea of Perfect History. Historical Erudition and Historical Philosophy in Renaissance France*, Urbana, 1970.
12. Vegeu, per exemple, Charles-Olivier CARBONELL, *La Historiografía*, Madrid, 1986, p. 87; Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Invitación a la Historia: La historiografía, de Heródoto a Voltaire, a través de sus textos*, Barcelona, 2003, p. 122; Xavier BARÓ I QUERALT, «La legitimación de los privilegios de Cataluña en la *Cataluña Ilustrada* de Esteve de Corbera», a Francisco José ARANDA PÉREZ (coord.), *La declinación de la Monarquía Hispánica en el siglo XVII*, Cuenca, 2004, p. 905-916. Aquest menysteniment per la història que s'escrivi al segle XVII s'ha mantingut fins fa ben poc entre els estudiosos de la història de la historiografia, els quals, basant-se en una interpretació teleològica del text històric, sovint han considerat la historiografia siscentista un apèndix de la glo-

CONCEPCIÓ I FUNCIO SOCIAL DE LA HISTÒRIA EN L'OBRA D'ESTEVE DE CORBERA

Fernando Bouza, en un recent i acurat estudi sobre la cultura a l'Espanya de l'època moderna, ha afirmat:

*Forjar memoria de las cosas, de las ideas y de las personas por medio de la transmisión del conocimiento de sus hechos, sentimientos y pasiones era uno de los objetivos principales de la escritura en los siglos XVI y XVII.*¹³

Sens dubte, aquest és un punt de partida clar per encetar la nostra anàlisi. S'escriu per forjar la memòria de les coses. Si aquesta idea sembla clara per a tots els àmbits de la cultura escrita en l'època moderna, encara ho ha de ser més per a la història, la disciplina que se centra en els temps pretèrits. I quin tipus d'història s'escriu en la Catalunya del segle XVII? Paga la pena recordar en primer terme l'absència de teòrics de la història. Mentre que en altres territoris de la monarquia hispànica abunden els autors que reflexionen sobre la naturalesa, la utilitat i la funció de la història,¹⁴ a Catalunya l'interès es desplaça cap a la història del Principat, els conflictes armats (sobretot el de 1640) i altres esdeveniments particulars.

Esteve de Corbera¹⁵ (1563-1633?) fou un historiador i ciutadà honrat de Barcelona. És conegut sobretot per l'obra *Cataluña Illustrada*, que no

riosa historiografia medieval i, com a conseqüència, en general hi han dedicat menys estudis. Una mostra d'aquest fet, entre moltes altres, és l'obra (d'altra banda imprescindible) de Pierre SALMON *Historia y Crítica: Introducción a la metodología*, Barcelona, 1978, que dedica només dotze línies a l'estudi de la historiografia del selge XVII, mentre que consagra diverses pàgines a les historiografies renaixentista i il·lustrada. Afortunadament, el panorama ha començat a canviar, i la publicació recent del *Diccionario d'historiografia catalana*, Barcelona, 2003 (dirigit per Antoni SIMON I TARRÉS) recull àmplia informació sobre els historiadors del barroc a Catalunya.

13. Fernando BOUZA, *Comunicación, conocimiento y memoria en la España de los siglos XVI y XVII*, Salamanca, 1999, p. 16.
14. Sobresurten les figures d'Antonio de Herrera (1549-1625), Luis Cabrera de Córdoba (1559-1623), Bartolomé Luprecio de Argensola (1562-1631) i fra Jerónimo de San José (1587-1654).
15. Deixem ara de banda l'anàlisi detallada d'aspectes biobibliogràfics, dels quals ja ens hem ocupat en altres estudis (X. BARÓ I QUERALT, «La legitimación de los privilegios de Cataluña»; «Erudición, coleccionismo y conciencia histórica en la Cataluña del siglo XVII», a *Colloque du Centre: Érudits, collectionneurs et amateurs dans la France méridionale et l'Europe méditerranéenne (XVIe-XXIe siècle): De l'affirmation de soi à la découverte des identités collectives* [Montpellier,

veié publicada en vida, ja que aquest text veié la llum a Nàpols el 1678, quaranta-cinc anys després de la seva mort.¹⁶ És un dels representants més destacats del cercle erudit que es forjà a la Barcelona de les dècades de 1620 i 1630,¹⁷ entre els quals hi ha autors com Rafael de Cervera, Jeroni Pujades o Francesc de Montcada.

En el capítol I del llibre primer («Quan amable y procurada a de ser la noticia de las antiguedades de la Patria»), Corbera exposa els objectius de la seva obra i també reflexiona sobre quina ha de ser la funció social que ha de tenir el text històric. En primer lloc, la veneració i el respecte per l'antiguitat. Aquest respecte, segons Corbera, cal cercar-lo tractant d'assolir la *veritat*. En una carta al Comte de Guimerà (24. 09.1622), l'historiador català afirma:

*Ya que el sugeto de la Historia es la verdad pura y libre de fingimientos, como vn espejo claro, que los objetos y formas representa quales los recibe. Lo mas della consiste en las relaciones*¹⁸.

14-15 de març de 2003], en premsa. Sobre Corbera, vegeu també J. REIG VILARDELL, *Esteve de Corbera: Apuntacions biogràfiques*, Barcelona, 1892; Felipe MATEU Y LLOPIS, *Los historiadores de la Corona de Aragón bajo los Austrias*, Barcelona, Horta, 1944, p. 59-62; Fernando SÁNCHEZ MARCOS, «Historiografía e instituciones políticas en la Cataluña del siglo XVII. El caso de la *Cataluña Ilustrada* de Esteve de Corbera», *Pedralbes*, núm. 13, vol. II (1993), p. 547-556; «La concepción de España, como realidad plural, en la historiografía catalana del Barroco: algunas aportaciones», a Pablo FERNÁNDEZ ALBADALEJO (ed.), *Monarquía, imperio y pueblos en la España Moderna*, Alacant, 1997, p. 781-792.

16. Publicat per Antonino Graminani amb un extens pròleg del carmelità José Gómez de Porres. El títol complet de l'obra, prou clarificador, és: *Cataluña Ilustrada. Contiene su descripción en comun, y particular con las Poblaciones, Dominios, y Sucesos. Desde el principio del Mundo asta que por el valor de su Nobleza fue libre de la Oppresion Sarracena* (editat en format electrònic, amb altres textos, per Pere MOLAS RIBALTA (comp.), *Textos Clásicos para la Historia de Cataluña*, vol. I, Madrid, 2000). En qualsevol cas, fins a l'aparició dels estudis de Sánchez Marcos, Simon i Villanueva, s'ha tractat d'una obra relativament poc estudiada i reconeguda. De fet, José Cepeda Adán es refereix a Corbera com a «mediocre autor», i emet, segons el nostre parer, un judici inexacte: «[...] un libro un poco desajustado entre el título y el contenido [...], ya que, salvo la parte dedicada a la presentación general, el resto es historia española con algunas referencias al Principado.» José CEPEDA ADÁN, «La Historiografía», a *Historia de la Cultura Española Ramón Menéndez Pidal: El Siglo del Quijote (1580-1680)*, vol. I, Madrid, 1996, p. 796.

17. Antoni SIMON i Jesús VILLANUEVA, «El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la revolució de 1640», *Revista de Catalunya*, núm. 122 (1997), p. 40-53.

18. Biblioteca Nacional de España (BNE), ms. 7377, fol. 203. (carta del 24. 09.1622).

Ara bé, el coneixement dels temps pretèrits sovint és difícil ja que el temps sembla esvair-ho tot, i sovint les proves no són tan clares com ho voldria l'historiador:

Mire V.S. como no deuen condenarse las antiguedades, no mas porque algunos autores no las cuenten. No todos lo pueden referir todo; vnos dicen lo que otros callan, y este orden guardaron los Santos Euangelistas en su Historia Sagrada. En successos tan antiguos no se han de pretender tantas evidencias. Todas las cosas pueden tener contrarios, y ninguna ay tan firme aun en las facultades superiores, fuera de las que decreta la fe, que no se le halle resquicio para alguna duda. (...) No todas las Historias pueden tener una misma certeza, basta en algunas que el que las escriue de la razon qual la materia de que tratan la requiere: y assi en las muy antiguas, cuya aueriguacion de suyo es dificultissima¹⁹.

En qualsevol cas, aquesta missió compleix una funció prou noble: servir com a eina per a l'enteniment de la realitat, dels temps presents:

Todo lo previno la antiguedad, para todo nos dexo variedad que nos deleyta, documentos que nos aduierthen, exemplos que nos escarmientan, y admiracion con que se suspenden los animos y entendimientos mas curiosos.²⁰

Així doncs, el coneixement dels temps pretèrits ha de tenir una clara orientació pràctica, «para acertar en nuestras acciones guiandonos con sus exemplos y aprovechandonos con su imitacion».²¹ Aquestes idees es troben en la línia dels postulats que defensava Luis Cabrera de Córdoba a *De Historia, para entenderla y escribirla* (1611):

El fin de la historia [...] no es escribir las cosas para que no se olviden [...], sino para que enseñen a vivir con la experiencia, maestra

19. BNE, ms. 7377, fol. 207. (carta del 24. 09.1622).

20. Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, Nàpols, 1678, p. 1.

21. Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, p. 1.

*muda [...] El fin de la historia es la utilidad pública [...] es la historia narración de verdades por hombre sabio, para enseñar a bien vivir.*²²

En segon terme, i com a conseqüència del que acabem d'esmentar, Corbera es fa ressò d'un element eminentment barroc: la prudència. Si la història permet donar pautes per a l'acció moral i ètica, està clar que en aquesta línia interpretativa sobresurt aquest tòpic de la cosmovisió barroca. Ser prudent, actuar amb cautela, són algunes de les pautes de comportament ètic que sembla que predominen en la cultura barroca, impregnada d'un estoïcisme no exempt d'escepticisme i, per descomptat, d'aristotelisme.²³ En un temps en què tot sembla trontollar i les aparences enganyen,²⁴ la prudència sembla un punt bàsic de sosteniment per guiar l'actuació humana. La història, ens diu Corbera, obre les portes del passat. Aquest pot servir per ajudar a *actuar* en el món, per extreure'n exemples i consells:

*Ella [la història] es la llauè q[ue] nos abre y entrega los thesoros de la antigüedad, con los quales se perficiona la prudencia porque de los casos sucedidos sacamos para los venideros».*²⁵

I és per això que, segons l'historiador català, la història ha estat cultivada i coneguda en totes aquelles civilitzacions on s'ha valorat positivament l'acció justa i prudent:

22. LUIS CABRERA DE CÓRDOBA, *De Historia, para entenderla y escribirla*, Madrid, 1948, p. 35 i seg.

23. El llegat aristotèlic segueix sent indiscutible en bona part dels historiadors i retòrics del segle XVII. Tanmateix, paga la pena recordar la definició de *prudència* que fa Aristòtil: «disposició pràctica acompanyada de regla verdadera concerniente a lo que es bueno y malo para el hombre.» Entre les pàgines que l'estagirita dedicà a la prudència (i a l'home prudent), vegeu, sobretot, les dedicades a l'ètica (ARISTÓTELES, *Ética Eudemia*, Mèxic, 1994, p. 128, 1246b; *Ética a Nicómaco*, Madrid, 1999, p. 92, 1140a-b). Sobre aquest tema, vegeu Guido MORPURGO-TAGLIABUE, *Anatomia del Barocco*, Milà, 1998, p. 9-96, i Pierre AUBENQUE, *La prudencia en Aristóteles*, Barcelona, 1999.

24. Per exemple, Baltasar Gracián, a *El discreto*, afirma: «Lo que no se ve es como si no fuese [...] Nada es tu saber si los demás ignoran que tú sabes [...] Las cosas comúnmente no pasan por lo que son, sino por lo que parecen», i es pregunta: «¿Qué aprovecha ser una cosa relevante en sí, si no lo parece?» (Baltasar GRACIÁN, *Obras completas*, Madrid, 2001, p. 151).

25. Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, p. 2.

*En todas las Republicas antiguas en que la Prudencia y Iusticia tuuieron a su cargo el gouierno, su principal cuidado fue conseruar las honrosas memorias de sus antecessores.*²⁶

En aquest sentit, el ja citat Luis Cabrera de Córdoba inicia la seva obra amb un elogi de la prudència, que es considera útil per a l'ensenyament i la formació dels prínceps:

*Vno de los medios más importantes para alcançar la prudencia tan necesaria al príncipe en el arte de reynar, es el conocimiento de las historias. Dan noticia de las cosas hechas, por quién se ordenan las venideras, y assí para las consultas son vtilíssimas.*²⁷

En tercer lloc, pel que fa a la concepció del text històric, Corbera esmenta, si bé no hi aprofundeix, la importància del domini de la retòrica en la confecció del text històric. El nostre autor és conscient que cal mostrar esdeveniments i personatges pretèrits, allunyats i/o desconeguts dels contemporanis, i que cal fer-ho de manera «amable» i «apazible», per tal que el relat històric cobri vida i serveixi, entre d'altres, per «esta honra [que] deumos todos a la patria».²⁸ Aquesta distància en el temps, aquest *recorregut* que l'autor ha de fer des de «las tinieblas del Oluido»²⁹ fins a arribar al lector actual per mostrar-li les grandeses del Principat, per donar-li a conèixer el *seu* passat,³⁰ s'ha de fer articulant un text clar, concís i que esmenti altres autors, ja que es considera que d'aquesta manera el relat històric guanya en certesa i coherència.³¹ Els clàssics juguen un paper

26. Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, p. 2.

27. Luis CABRERA DE CÓRDOBA, *De historia*, p. 11. Compareu l'evident paral·lelisme entre aquest text i el fragment de Corbera citat en la nota 21.

28. Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, p. 2.

29. Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, p. 2.

30. Fent ús d'un apassionat localisme, Corbera no dubta a afirmar que «la gloria y alabanza que se da a los muertos, es de maior veneracion en la propria tierra q[ue] en las estrangeras» (Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, p. 2). Pel que fa a la lectura del passat i com que aquest és utilitzat per legitimar els privilegis de Catalunya, vegeu les referències de Sánchez Marcos i Baró Queralt citades en la nota 15.

31. Tal com afirma Cepeda Adán, «el deseo de argumentar debidamente con otras autoridades [es] un rasgo más de los nuevos tiempos». José CEPEDA ADÁN, «La Historiografía», p. 708. Òbviamment,

fonamental per establir un text clar, coherent i que pugui reflectir el passat. En carta al comte de Guimerà (04.10.1624), Corbera afirma:

*Tras esto inporta tambien la aueriguacion. En tiempo de nuestros aguelos no se reparaua tanto en ella, y ahora vemos en muchos autores de aquella edad algunas facilidades que deuieran excusarlas. El fundamento principal de qualquier Historia es la verdad y certidumbre de las cosas que va apoyada en escritores classicos y aprouados, en inscripciones de piedrasm y epitaphios de sepulturas, y en priuilegios y escrituras autenticas.*³²

En aquest punt també trobem similituds amb un altre teòric contemporani, fra Jerónimo de San José (1587-1654), que en l'obra *Genio de la Historia* (1651) afirma que l'historiador rep del passat «polvo y cenizas o cuando mucho huesos secos de cuerpos enterrados» i ha de ser capaç d'«infundirles un soplo de vida con energía de un tan vivo decir, que parezcan bullir y menearse las cosas de que se trata en medio de la pluma y el papel».³³

En darrer terme i en aquest punt, Corbera no és gens original, atès que per interpretar la realitat històrica hi ha en la seva obra una visió amarada de religiositat, per la qual cosa considera Catalunya:

*[...] fauorecida del Cielo con todos los requisitos y ventajas que pueden hazerla famosa en la tierra, qua[n]do en ella la antiguedad tiene gra[n]dezas tan señaladas que pueden ocupar todas las lenguas de la fama, y llenar de aplauso y admiracion los deseos mas ambiciosos de gloria.*³⁴

aquesta intenció no sempre comporta que s'assoleixin certes, i Corbera, al llarg de la seva obra, donarà com a vàlides llegendes com les d'Otger Cataló. De fet, el propi Corbera caurà fatalment en l'error que ell mateix copsava en d'altres autors: "Hombres eruditos, y de conocida aprouacion, se dexaron persuadir por ellas (les llegendes)". BNE, ms. 7377, fol. 213 (carta del 24.09.1622).

32. BNE, ms. 7377, fol. 215. (carta del 04.10.1624).

33. Fray Jerónimo DE SAN JOSÉ, *Genio de la historia*, Saragossa, 1651, p. 202. L'interès per aconseguir un text novel·los porta Gracián a afirmar (*Agudeza y arte de ingenio*): «Fácil es adelantar lo comenzado, arduo el inventar, y después de tanto, cerca de insuperable; aunque no todo lo que se prosigue se adelanta [...] Las sentencias y las crisis sazonan la historia, que sin estos dos resabios es insulsa la narración, especialmente a gustos juiciosos» (B. GRACIÁN, *Obras*, p. 311). El subratllat és nostre.

34. Esteban DE CORBERA, *Cataluña Ilustrada*, p. 3. Podem trobar casos similars en cronistes andalusos (Arturo MORGADO GARCÍA, «La utilización de la historiografía en el siglo XVII. El *Emporio del*

D'altra banda, en el manuscrit autògraf que es conserva de la *Cataluña Ilustrada* Corbera hi inclou una "Protestación" que segueix els cànons estilístics de l'època i que no fou inclosa en l'edició del 1678:

*Esta Cataluña Ilustrada i todas mis obras pongo i sugeto baxo la correccion i censura de nuestra snta madre iglesia catolica Apostolica Romana, cuyo hijo obedientissimo soy. I protesto que si en ella huuiere alguna cosa, que en alguna manera contradiga a nuestra Santa Fe, o perjudique a las buenas constumbres de la Republica Cristiana i a las tradiciones de la misma Iglesia desde agora lo doy por no dicho, i por mal dicho, i humilde i obediente al juicio i parecer de sus ministros, apruebo i me rindo, en todo, i por todo, a lo que ellos emendaren i corrigieren, i aquello solo tengo por lo mejor i mas acertado: i si conviene morir por defender esta verdad, desde aqui me ofrezco para ello*³⁵.

CONCEPCIÓ I FUNCIO SOCIAL DE LA HISTÒRIA EN L'OBRA DE FRANCESC DE MONTCADA

Francesc de Montcada (1586-1635)³⁶ fou un historiador i un polític destacat. Descendent d'una de les famílies nobiliàries més antigues de

Orbe (1690) de Fray Jerónimo de la Concepción», a *VIIa Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna: Ciudad Real, 3-6 de junio de 2002*, en premsa) i navarresos (Alfredo FLORISTÁN IMÍZCOZ, «Examen de la conquista castellana. La introspección de los cronistas navarros (siglos XVI-XVII)», *Príncipe de Viana*, núm. 219 (2000), p. 79-134), entre molts d'altres.

35. Esteban de CORBERA, *Cataluña ilustrada*, protestación (Archivo Campomanes-Fundación Universitaria Española, Ms. 51-4), sense foliar.
36. Sobre Montcada, vegeu la introducció de l'edició de l'*Expedición* publicada per l'editorial Espasa-Calpe (Madrid, 1969, p. VII-XXXVII), a càrrec de Samuel GILI GAYA; Teresa COLOM DE BOTERBERGE, «El escritor Don Francisco de Moncada, diplomático en Alemania y Flandes», 2 vol., Barcelona, 1976 [tesi doctoral]; José SIMON, «Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos de Francisco de Moncada: fuentes bizantinas», *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos*, núm. 15 (1994), p. 95-104; Xavier BARÓ I QUERALT, «La presència del llegat grec en la Catalunya Moderna: Francesc de Montcada i la *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 18, vol. I (1998), p. 475-482; «Constantinopla y Grecia en la memoria histórica de los catalanes: Don Francisco de Montcada, un historiador del siglo XVII», a *IX Encuentro Científico sobre Grecia: Constantinopla, 550 años desde su caída* [Granada, 4-6 de diciembre de 2003], en premsa; Antoni SIMON I TARRÉS, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1999, p. 74 i seg.

Catalunya,³⁷ al llarg de la seva vida combinà, no sense dificultats, l'interès per la història i les tasques polítiques (destaquem, entre d'altres, les tasques realitzades a Catalunya el 1622 per tal d'asserenar els ànims a causa del mal ambient creat arran del pretès nomenament de Joan Sentís com a bisbe, el nomenament com a ambaixador a Alemanya (1623) i a Flandes (1629), el comandament de les forces navals el 1630 amb el títol de general de l'Armada, el nomenament el 1632 com a majordom major del cardenal-infant Fernando, i la direcció de l'exèrcit). El 1635 morí al camp de batalla de Goch (ducat de Clèves), lluitant contra els francesos.

Francesc de Montcada és conegut sobretot per l'obra *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*.³⁸ Es tracta d'una obra valorada de manera ben diversa per la crítica³⁹ i de tema tancat i únic, que narra l'arribada dels almogàvers a l'Imperi bizantí a inicis del segle XIV. I quina visió de la història té Francesc de Montcada? Quina funció ha de tenir el text històric?

En primer lloc, lluitar contra l'oblit que imposa el pas del temps. Segons diu Montcada mateix en la dedicatòria del llibre, «he puesto en orden esta breve historia [...] con el deseo natural de conservar memorias casi muertas de la patria que merecen eterna duración».⁴⁰ Evidentment, en aquest punt no és pas original, i també es dol que els qui visqueren en altres temps no deixessin més textos: «[...] obra será ésta, aunque pequeña por el descuido de los antiguos –largos en hazañas, cortos en escribirlas.»⁴¹

En segon lloc, Montcada pretén vindicar el paper que tingueren catalans i aragonesos en l'aventura bizantina. Així, no dubta a afirmar que

37. Vegeu una extensa bibliografia sobre la família Montcada a la introducció de S. GILI GAYA a la *Expedición*, Madrid, 1969, p. IX.

38. Barcelona, 1623. Els fragments citats corresponen a aquesta primera edició.

39. Mentre que els historiadors anglesos i germànics (des de Gibbon fins a Fueter) l'han considerat un text menor, un apèndix barroc de l'obra del cronista medieval Ramon Muntaner, per als historiadors espanyols (Mateu Llopis, Cepeda Adán) es tracta d'una obra mestra, escrita amb un estil àgil i viu, a més de rigorosa i acurada. Sobre aquest punt, vegeu Edward GIBBON, *Historia de la decadencia y ruina del Imperio Romano*, vol. VIII, Madrid, 1984, p. 33; Eduard FUETER, *Histoire de l'Historiographie moderne*, París, 1914, p. 299; Felipe MATEU Y LLOPIS, *Los historiadores de la Corona de Aragón bajo los Austrias*, Barcelona, 1944, p. 58-59; José CEPEDA ADÁN, «La Historiografía», p. 796-797. Segons la nostra opinió i a causa d'una sèrie de factors que seran analitzats posteriorment, es pot aplicar a l'obra de Montcada, malauradament, el tòpic que es tracta d'un text més citat que no pas llegit.

40. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, dedicatòria.

41. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, p. 1r.

escriu un llibre d'història «por obligación de salir en su defensa»⁴² i posicionar-se en contra d'alguns fragments dels cronistes bizantins, que són «malicia de los extranjeros enemigos de nuestro nombre y gloria».⁴³ Tot i així, Montcada fa ús d'un cert esperit criticista i no dubta a consultar les fonts bizantines (sobretot Paquimeres i Gregoràs, però també altres historiadors, com ara Khalkokondilis, Curopalates, Coniates i Cantacuzenos). Fins i tot, si escau, critica Muntaner o corregeix Jerónimo de Zurita.⁴⁴ És per això que determinades crítiques que s'han fet de l'obra de Montcada (exposades en la nota 39) semblen certament poc afortunades i demostren, com a mínim, una lectura precipitada de l'historiador siscentista.

En tercer lloc i en aquest punt l'obra del nostre autor esdevé un clar exemple dels gustos de l'època, Montcada se sent atret per l'exotisme i, fins i tot, per la *rareza* dels fets que narra. Ja en el proemi, fent ús d'un estil àgil i suggestiu, es fan referències a les *aventures* dels catalans en terres allunyades i diferents a les pròpies. Al llarg de l'obra, l'autor es recrea en la descripció d'allò que considera diferent, estrany. Vegem-ne dos breus fragments:

*Llena [la història que narra] de varios y extraños casos, de guerras continuas en regiones remotas y apartadas con varios pueblos y gentes belicosas [...] Pues aun sirviendo [els catalans] a príncipes extraños y en provincias tan apartadas.*⁴⁵

En quart lloc, una clara interpretació cristiana de la història presideix el text. En aquest punt, tal com ha dit J. Simón, crida l'atenció l'eclecticisme de Montcada. Hi ha referències elogioses al cristianisme dels grecs, però alhora se'ls titlla de cismàtics. Si bé es pot apreciar que, en la mesura en què creixen les tensions entre catalans i grecs, augmenten també els

42. Defensa dels catalans, per suposat. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, dedicatòria.

43. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, dedicatòria.

44. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, p. 75r i 168v. Es pot consultar una ànlisi detallada de les referències als cronistes bizantins i espanyols a J. SIMÓN, «*Expedición*», p. 98-99.

45. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, p. 1r i 27v-r. Aquest interès per narrar allò que és diferent és certament bidireccional, i Montcada també destaca el nom que reben els catalans: «[...] los latinos –que así llaman a los catalanes» (p. 28r). Recordem en aquest punt l'opinió de Luis Cabrera de Córdoba: «La verdad ha de ser de lo notable, para enseñar y delectar por la singularidad y extrañeza» (LUIS CABRERA DE CÓRDOBA, *De Historia*, p. 42).

comentaris negatius envers aquests darrers, resta per estudiar quina concepció podia tenir el nostre autor dels cristians ortodoxos, ja que al llarg de l'obra trobem fragments certament contradictoris.⁴⁶ En qualsevol cas, no hi ha dubte que qualifica els turcs d'*infidels* i es lamenta de l'ambició dels catalans, atès que, si haguessin obrat amb més prudència, s'hagués pogut recuperar Terra Santa:

*Si como vencieron los catalanes a sus enemigos vencieran su ambición y codicia, no excediendo los límites de lo justo, y se conservaran unidos, dilataran sus armas hasta los últimos fines del Oriente, y viera Palestina y Jerusalén segunda vez las banderas cruzadas.*⁴⁷

Finalment, per a Montcada el text històric també ha de servir per reflexionar i aprendre del passat. La història pot servir per aprendre d'allò que ha succeït i mostrar als governants com han d'actuar quan fan ús del poder. Cal pensar, d'altra banda, en la carrera diplomàtica i política de l'autor (encara incipient quan redacta aquest text). Les reflexions de Montcada s'orienten vers l'ús de la prudència i la mesura, sempre amb un to entre escèptic i pessimista. Així, no dubta a afirmar que «a las monarquías y naciones sucede lo mismo q[ue] a los ho[m]bres, q[ue] nacen, crecen y mueren».⁴⁸ Davant els horrors de la guerra, Montcada se'n dol, però sembla que s'hi resigna estoicament: «¿Qué ejército se ha visto que diese ejemplo de moderación y templanza, y más el que alcanza muy a tarde sus pagas?»⁴⁹ Tot i així, no totes les accions han de ser legítimes, i el governant ha de saber fer ús de les seves capacitats i responsabilitats. Aquestes es poden sintetitzar en aquest fragment, veritable aforisme per a prínceps i monarques: «Tiénesse por virtud heroica en vn príncipe la liberalidad, si en ella concurren dos calidades: tener que dar, y que lo merezca a quie[n] se da.»⁵⁰

46. J. SIMÓN, «Expedición», p. 98-99; X. BARÓ, «La presència», p. 478.

47. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, p. 2v-r.

48. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, p. 25r.

49. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, p. 47v.

50. FRANCISCO DE MONCADA, *Expedición*, p. 31r.

CONCLUSIONS

Les relacions entre la història i la societat són evidents. El text històric sempre està dirigit a un públic, i està clar que el discurs històric pren una o altra forma en la mesura que la societat es configura d'una determinada manera.

Pel que fa als casos de Corbera i Montcada, autors que escriuen al llarg de la primera meitat del segle XVII, podem apreciar que no són originals ni novedosos en els seus plantejaments teòrics i objectius, però exemplifiquen clarament quines són les línies directrius que configuren el discurs historiogràfic en la primera meitat del segle XVII.

D'altra banda, tot i que al Principat no disposem de teòrics de la història, sembla clar que en les obres de Corbera i Montcada apareixen, ni que sigui de manera implícita, força elements de reflexió sobre quina ha de ser la funció de la història. Aquests elements, tal com hem vist, es podrien sintetitzar en cinc grans conceptes: interpretació teleològica cristiana de la història, importància del coneixement del passat per actuar i legitimar actituds i comportaments del present, vinculació de la història a la reflexió sobre l'art de governar (on sobresurt el concepte de prudència), importància de la retòrica per crear un text interessant, «apazible» i «amable», i, finalment, un cert gust per l'exotisme i per tot allò que és diferent.

En darrer terme, creiem que cal aprofundir en l'estudi de la historiografia d'aquest període no només per esmenar idees errònies, sinó per poder entendre amb més profunditat la realitat política, social i cultural de la Catalunya de l'època moderna.

Esteve de Corbera, "Protestación" a la *Cataluña Illustrada* (Archivo Campomanes-Fundación Universitaria Española, Ms. 51-4), sense foliar.

Protestacion.

Esta Cataluña ilustrada, i todas mis obras, pongo i sujeto, baxo la correccion i censura, de nuestra santa madre Iglesia catolica Apostolica i Romana, cuyo hijo obedientissimo soy. i protesto que si en ella huviere alguna cosa, que en alguna manera contradiga a nuestra Santa Fe, o perjudique a las buenas collumbres de la Republica Christiana, i a las tradiciones de la misma Iglesia desde agora lo soy por no dicho, i por mal dicho, i humilde i obediente al juicio i parecer de sus ministros, obnovo i me rindo, en todo, i por todo, a lo que ellos emendaren i corrigieren, i aquello solo tengo por lo mejor i mas acertado: i si conviene morir por defender esta verdad, desde aqui me ofrezco para ello.

Estevan de Corbera.